

Mpomoko

Baldick (keshatajwa) anaeleza kwamba, mpomoko ni kupotoka ghafla kutoka kwenye hali ya jazba au mhemko hadi hali ya kawaida (isiyo na maana) katika maandishi ya drama, utambaji na maelezo. Athari huwa matokeo yasiyotarajiwa ya kuvunja moyo au taharuki inayoshusha hadhi. Ni hali ambayo inavunja moyo kwa kutokea mwishoni mwa jambo lililokuwa la kuvutia sana au kwa kuwa jambo halijatokea jinsi ilivyotarajiwa. Mfano wa mpomoko katika tamthilia ya *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*:

- 1) Tamthilia inafika upeo wa juu wakati raia wanafurahi na kumpa hadhi Mkaguzi Mkuu bandia wa Serikali, hali inayovutia mno. Punde tu baada ya hiyo mihemko ya Mkaguzi bandia, ripoti inafika kuwa Mkaguzi Mkuu wa Serikali aliyetarajiwa kaingia.

Askari: 'Mtukufu Mkaguzi Mkuu wa Serikali aliyeteuliwa kwa kibali cha Rais amewasili kutoka Pitabag. Amepanga hotelini na anawahitaji huko mara moja.'

Mpomoko ulioelezwa kwa matukio yanayofuatana na kusadifiana umeonyesha kwa njia iliyo sahihi na ya kuchekesha kuwa aliyedhaniwa Mkaguzi Mkuu wa Serikali (Ghlestakovu) alikuwa tapeli mkuu. Mpomoko huu unazua kicheko kwa kuwa Mkuu wa Wilaya na watu mashuhuri nchini wote wamehadaiwa na mtu mmoja ayari na tapeli ajabu.

Kuwepo matumizi ya tashtiti, mpomoko katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* kunathibitisha kuwa kuna matumizi ya vipengele mbalimbali vya tashtiti katika tamthilia hii. Pia, maudhui yaliyowasilishwa kwa tashtiti hii ni thibitisho la nadharia kuwa tashtiti imetumika kwa namna mbalimbali na mtunzi wa tamthilia kuwasilisha maudhui. Hali hizi mbili zinathibitisha kuwa tashtiti ina umuhimu kama mbinu mwafaka kuwasilisha maudhui.

Pujufu

Kamusi ya TUKI (2000) imeeleza kuwa pujufu huhusiana na ng'ono kwa njia ambayo huwachukiza wengi. Maana kamilifu ya akronimu TUKI ni Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili nchini Tanzania, sasa TATAKI yaani Taasisi ya Taaluma ya Kiswahili. Kuna viashiria au mazungumzo ya simu ambayo ni pujufu. Mfano, kutumia neno matakoto badala ya makalio au matiti badala ya maziwa. Pujufu pia maana yake ni iliyo kubwa kimaumbile au kisura kiasi cha kupelekea watu wengi kuchukizwa nayo. Mfano, ni pujufu kutumia pesa nyingi sana kwa chakula wakati mamilioni ya watu hawana chakula kabisa. Mifano ya pujufu katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*:

- 1) Pujufu kuwa Yosif na Ghlestakovu wamekunja mikia kati ya miguu yao kumaanisha wamefilisika sana ni hali ya kitashtiti ambayo inaeleza ukweli wa kifedha kwa wahusika hawa kwa njia ya kuchekesha na isiyoudhi walengwa wa tashtiti.
- 2) Kauli kuwa Dobchinski anapotoka nyumbani, Hakimu anamwingilia mkewe na eti hakuna mtoto anayefanana na Dobchinski, ila kila mmoja hata yule binti mdogo ni picha kamili ya Hakimu. Inachekesha mno. Tashtiti hii imeeleza kinyaa cha uzinzi pasi kutia chukizo kwa yule anayeambiwa au anayesoma tamthilia.

Kuwepo matumizi ya tashtiti, pujufu katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*, kunathibitisha kuwa kuna matumizi ya vipengele mbalimbali vya tashtiti katika tamthilia hii. Pia, maudhui yaliyowasilishwa kwa pujufu ni thibitisho kuwa tashtiti ina umuhimu kama mbinu mwafaka kuwasilisha maudhui.

Vurugu

Hii ni tabia kali ambayo nia yake ni kuua au kuumiza mtu. Pia ni visa vya uvunjaji sheria au vitendo au vitisho vya ukali. Kwa mfano, alishtumu vitendo vya wagemaji kutumia nguvu (vurugu) dhidi ya polisi.

Kipengele cha tashtiti vurugu katika tamthilia *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* kinajitokeza kwa matumizi ya maswali ya balagha na nidaa. Waliomkashifu Mkuu wa Wilaya kwa Ghlestakovu hawakufaulu kwa sababu bintiye Mkuu wa Wilaya, Antoni, alikuwa tayari ameposwa na Mkaguzi Mkuu wa Serikali. Hali hii inaelezwa kimzahamzaha pasi kuwachukiza walengwa wa tashtiti. Hakuudhi Mkuu wa Wilaya kuwadadisi maadui wake kwa maswali ya balagha na nidaa ifuatavyo:

na fedha za kujifikimu hotelini.

- 3) Kusema kuwa Ghlestakovu apewe beseni la maji na mataulo mengi ni chuku. Kauli ya mataulo mengi inachekecha kwa kuwa anayepewa heshima ya kiungu ni mtu duni ambaye aliiishiwa mataya yanama ukila kipande cha nyama hii... "Hali hii inazua burudani au kicheko.
- 2) Nyama anayopewa Ghlestakovu hotelini ni ngumu kama gome la mti, kavu na hatatuniki. Ugomu huu umetiwa chuku, kuonyesha uduni wa chakula alichopewa. Inachekecha kuwa Ghlestakovu pamoja na tatizo sugu la njaa barani Afrika.
- 1) Dondoo lilemalo babake Ghlestakovu angempiga Ghlestakovu kichapo ambacho kingemfanya akune makalio yake kwa Juma zima ni chuku. Pia, ni chuku kusema Yusuf ana njaa kiasi cha kumeza dunia. Hali hii kitashiti inaeleza bila chukizo ubadhiritu wa Ghlestakovu pamoja na njaa barani Afrika.

Baldick (*Keshatjwa*) anaeleza chuku kama habari iliyotwa chumvi. Mfano ni usemi wa kawaida wa kulalamika "nimekuwa nikikusubiri hapa kwa miaka". Kamusi ya kame ya 21 (2011) inaeleza kwamba chuku ni habari iliyotwa chumvi, maneno ya uongo. Mbatiah (*Keshatjwa*) anashadida kuwa chuku pia huitwa udamisi. Ni tamathali ya usemi inayotumia lugha ya kutilia chumvi aghalabu kwa madhuni ya kusisitiza. Vile vile chuku ni kauli au maelezo ambayo hutanya kitu kionekane kikubwa zaidi, bora zaidi, baya sana au muhimu zaidi kuiliko vile kilivyo. Kwa mfano, ni chuku kusema "ninajua vyema, nimekutana naye mara mbili". Ufafanuzi huu umedhiritisha kwamba chuku ni kauli iliyooonezewa chumvi. Maana hii ndiyo iliyozingatiwa katika makala yangu. Mifano ya chuku katika tamthilia ya *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* ni kama ifuatavyo:

Chuku

Kutokana na tashiti hii katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*, imethibitika kwamba kuna matumizi ya vipengele mbalimbali vya tashiti katika tamthilia hii. Pia, kuna maudhui yaliyowasilishwa kwa tashiti hii, hali inayothibitisha kuwa tashiti ina umuhimu kama mbinu mwafaka ya kuwasilisha maudhui.

- 1) Kwa njia ya uangavu, mtunzi ameonyesha wasiwasi unaomgubika Bwana Posta kabla na baada ya kufungua barua isiyoyake na tena iliyoundikwa na mtu mashuhuri. Hali hii inazua ucheshi ilihali inalolegwa ni uzo ulioko katika jamii ambapo anayepewa wadhifa kuchukua barua kutoka posta na kuwakabidhi walengwa zikiwa salama ndiye anayezisoma kisha kuzifunga au kuzituma zikiwa wazi. Tashiti hii inaeleza ukweli pasi kuudhi anayeambiwa.
- 2) Pia kuna maelezo kwa uangavu jinsi Mkuu wa Wilaya (Pwagu) alivyopata Pwaguzi-Ghlestakovu. Hali inazua ucheshi ilihali ujumbe uliomo ni majuto makuu ya msemaji baada ya kuhadaiwa na Ghlestakovu. *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*, imethibitika kwamba kuna matumizi ya

Uangavu

Uangavu ni uzuri wa kueleza kwa uwazi. Iwapo picha, kitu au sauti ni angavu, unaweza kuiona na kuisikia waziwazi au ukiona waziwazi kupita kwake. Mifano ya uangavu katika tamthilia ya *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*:

- 1) (kwanza kwa upole, halafu kutoka) "...Asante, rafiki zangu. Vipi shughuli? Mtu hali gani leo? Salama...? Hampendi ehe? Enyi makuli duni! Nye wavaa magunya! Nye wanywa gahawa! Enyi wauza marapurapu! Mnatubutu kulalamika juu yangu eh? Enyi vumbe duni, wala makombo, mabeberu! Mlithania mtamlingiza jela, siyo? Kwa uchawi au kwa mashetani, mimi...!" (Uk. 66)

Mkuu wa Wilaya kwa njia ya vurugu anawacheka waliohdhani watamvunja heshima zake kwa Ghlestakovu. Hawakufua dafu. Matumizi ya kipengele cha tashiti vurugu katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* ni thibitisho kuwa kuna matumizi ya vipengele mbalimbali vya tashiti katika tamthilia hii kuwasilisha maudhui. Maudhui yaliyowasilishwa kwa kipengele vurugu ni thibitisho kuwa tashiti ina umuhimu kama mbinu mwafaka kuwasilisha maudhui.

- 4) Dondoo lisemalo kuwa Ghlestkovu ana nyumba ya kifahari Pitasbag, mpishi, viongozi na mawaziri walio chini yake ni chuku. Ukweli ni kuwa yeye si mtu maarufu kamwe. Hali hii kitashtiti inaeleza ukweli pasi kuchukiza.
- 5) Dondoo la mwisho ambalo ni kilio cha furaha cha mkewe Luka Lukichi kwa sababu Marya kaozwa Ghlestakovu, linatia ucheshi. Ukweli ni kwamba Ghlestakovu si mtu mashuhuri. Chuku hii imegubika kinaya kilichopo hapa.

Matumizi ya chuku katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* ni thibitisho kuwa kuna matumizi ya vipengele vya tashtiti katika tamthilia hii. Mifano ya chuku na maudhui yaliyowasilishwa kwayo inathibitisha kuwa tashtiti imetumika kwa namna mbalimbali na mtunzi kuwasilisha maudhui katika tamthilia *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*. Maudhui haya yaliyowasilishwa kwa tashtiti ni ithibati kuwa tashtiti ina umuhimu kama mbinu mwafaka kuwasilisha maudhui.

Mada za Siku

Kamusi ya TUKI (2000) imeeleza mada ya siku kama mambo yanayohusiana na wakati unaorejelewa, yaani matukio ya wakati uliopo. Mfano wa mada za siku katika muktadha wa nchi yetu ya Kenya na dunia kwa jumla sasa ni mvuvumko wa janga la Ugonjwa wa Virusi vya Kovidi (UVIKO); chanjo zilizopo kama vile 'AstraZeneca,' 'Pfizer', 'Moderna', 'Johnson na Johnson' pamoja na rai kwa wananchi kujitokeza kwa wingi kuchanjwa ili kupunguza msambao na makali ya UVIKO endapo watapatwa na janga hili. Mifano ya mada za siku kwa mujibu wa *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* ni kama ifuatavyo:

- 1) Mada za siku-kutowajibika pamoja na wasiwasi ya maafisa wa serikali kukaguliwa na *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* ni hali ambayo imeelezwa kisahili na kwa njia ya tashtiti. Haichukizi *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* kuambiwa "...najua kuwa wewe uko kama sisi wengine na una chembe za udhaifu wako..."
- 2) Ujanja wa kutapeli umeonyeshwa kimzahamzaha kwa ucheshi. Uzito wa suala hili (utapeli) wakati huo na sasa linasahilishwa kupitia hii mizaha. Ghlestakovu anafurahi kupata shilingi 400 kutoka kwa Hakimu, 400 kutoka kwa Bwana Afya na 400 kutoka kwa Mratibu wa Elimu. Hali hii inachekesha ilhali ujumbe ulioshehenwa ni nyeti yaani utapeli.

Kipengele cha tashtiti, mada za siku, kimetumiwa katika tamthilia *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* kuwasilisha maudhui nyeti ya kuchukiza pasi kuchukiza msomaji au mtazamaji wa tamthilia. Hali hii inadhihirisha kuwa tashtiti ina umuhimu kama mbinu mwafaka ya kuwasilisha maudhui.

Hitimisho

Tashtiti kupitia vipengele 10 imetumika kwa ufundi mkubwa kuelezea maudhui nyeti katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* kama vile, ufasidi, kutowajibika kwa viongozi katika nyadhfa zao mbalimbali, ubadhirifu wa mali ya umma, uozo katika jamii (barua kufunguliwa na Bw. Posta) kufuja mali, uzinzi, unafiki, utapeli, madhara ya ulevi, tatizo sugu la njaa Afrika, ujinga (Ghlestakovu kudhaniwa *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* na kupewa heshima ya kiungu) na malezi duni (Ghlestakovu kudekezwa na babake mzazi). Utumiaji wa tashtiti katika kuelezea maudhui umeweka wazi mambo mazito kwa mguso hafifu wa kihisia ambao hauchukizi msomaji. Maudhui haya yameelezwa kikamilifu na kimzaha kupitia tashtiti na vipengele kumi vilivyotaja.

•Marejeleo

- Ayodi, N.K. (2011). Matumizi ya Tashtiti katika Tamthilia Teule za Kiswahili. Tasnifu ya Uzamifu. Chuo Kikuu cha Egerton. (Haijachapishwa).
- Ayodi, N.K. (1997). Mbinu za Kistanislaviski katika Tamthilia ya Tahamaki; 'Likizo', Tasnifu ya Uzamili. Chuo Kikuu cha Moi. (Haijachapishwa).
- Baldick, C. (2001). *Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford University Press.
- Gogol, N. (1979). *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*. Nairobi: East African Education Publishers.
- Highet, G. (1962). *The Anatomy of Satire*. Princeton: Princeton University Press.
- Imbuga, F. (1994). *Usaliti Mjini*. Nairobi: East African Education Publishers Limited

- Kezilahabi, E. (1971). *Rosa Mistika*. Nairobi: Kenya Literature Bureau.
- Longworth, R. (1973). *The Design of Drama*. West Haven: Pendulum Press Inc.
- Mbatia, M. (2000). *Kamusi ya Fasih/Nairobi: Standard Text Books Graphics & Publishing.*
- Murungi, J.M., Matundura, E., na Roti, Z.N., (2011) *Wahariri wakuu Kamusi ya Karne ya Isirini na Moya*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- TUKI (2000). *English-Swahili Dictionary 2nd Edition. Kamusi ya Kingereza-Kiswahili Toleo la Pili*. Institute of Kiswahili Research, University of Dar es Salaam. Mauttus: Book Printing Services Ltd.

Kuwepo matumizi ya tashiti (kwele kinzani) katika tamthilia kunaonyesha kuwa tashiti ni mbinu mwafaka ya kuwasilisha maudhui nyeti kwa njia ya ucheshi.

Mwigo wa Kubeza

Baldick (*keshatajwa*) anaeleza kwamba huu ni mwigo wa kudhihaki mitindo wa kazi iliyoandikwa (zilioandikwa) kwa kufanya mzaha kwele, kaida za mwandishi au skuli fulani kwa njia ya bezo iliyoandikwa. Mwigo wa kubeza, anaendelea, unahusiana na tashiti inayoadhibu na pia uigaji wa mambo ya kuchekeka kwa kutumia mitindo maarufu kuelezea mada haifu mmo. Baldick (*keshatajwa*) anaendelea kwa kuandika kuwa, Aristophanes, Mgiriti mwigizaji aliiga kwa bezo mitindo ya Aeschylus na Euripides katika kazi yake *The Frogs* (405 Kabla Masaha).

Imedhihirika kuwa mwigo wa kubeza ni kifungu cha maandishi, muziki, uigizaji ambacho kimakusudi huiga mitindo wa mtu au kitu kwa ajili ya kuburudisha. Maana nyingine ya mwigo wa kubeza ni isiyoridhisha; yaani kitu ambacho ni mfano mbaya au usiofaa wa kitu kingine kiasi kuwa kitu hicho huonekana kubezwa au kudhihakiwa. Mfano ni maongezi ya kawaida kuwa polisi wanaoitisha hongo, huwa wamepandwa na 'roho mtakatifu' ni mwigo wa kubeza maandishi makatifu 'Roho Mtakatifu' katika bibilia tukufu.

Mifano ya mwigo wa kubeza katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* :

1) Mkuu wa Wilaya gani? Nani nani Bwana Huruma... mlenti kwangu...". Hali hii kitashiti atakavyoingia m'fano, "Ni nani Bwana Huruma... mlenti kwangu...". Hali hii kitashiti inaeleza ukweli pasi kutia uchungu kwa viongozi wastowajibika. Haya maswali tarajwa ya Mkaguzi Mkuu wa Serikali hayakasitishi ihali yanarajelea wasiwasi waiyo nayo viongozi kwa kukaguliwa maana wanajua hawajatekeleza majukumu yao ipasavyo-ni kama kuchekeka viongozi hawa wastowajibika.

2) Mwigo wa kubeza, "Mapenzi yako yalimie" unarajelea utundu wa mwilimu kupuuza kila anapoambiwa kuwa ufunzaji wake ni duni, daima yeye hujibu "mapenzi yako yalimie", kumaniisha atajirikelebisha lakini hafanyi hivyo, hubaki viyoyo hivyo. Tashiti hii inaeleza udhafu wa mwilimu kiucheshi, hali inayoficha ukali wa hali inayorejelewa.

Matumizi ya tashiti hii pamoja na maudhui yaliyowasilishwa kwayo ni thibitisho kuwa kuna matumizi ya vipengele mbalimbali vya tashiti katika tamthilia *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*. Pili, Tashiti imetumika kwa namna mbalimbali na mtunzi wa tamthilia kuwasilisha maudhui katika tamthilia hii. Tatu, tashiti ina umuhimu kama mbinu mwafaka ya kuwasilisha maudhui.

Usemi wa Kimtaa

Baldick (*keshatajwa*) anaeleza kwamba usemi wa kimtaa ni matumizi ya usemi usio rasmi ambao unataa hali ya kila siku na wala sio katika maandishi. Usemi huu ni tofauti kimatamshi, kimsamiali na kisarufi. Mfano ni usemi wa Mulili katika *Usali Mjini* (Imbuga, 1994:76).

Mulili: 'Wao nafikiri ni akina nani kukosa kushirikiana? Tunawalipia kwa karo yao, tunawalipia chakula yao ya raha, tunawapatiana mambo yote muhimu ...' Usemi wa kimtaa ni neno au kifungu cha maneno ambacho hutumika katika mazungumzo lakini si katika usemi au maandishi rasmi. Ufuatao ni mfano wa usemi wa kimtaa katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*

1) Semi za kimtaa *tipop*, na *born city* zinarejelea malezi ya kudékezwa aliyoopewa Ghlestakovu na wazazi wake. Malezi haya duni yanamhasiri baadaye- anafuja pesa. Hakuudhi kurejelea malezi duni kwa dhana hizi za kimtaa, *born city* na *tipop*. Maudhui yaliyowasilishwa kwa kipengele hiki cha tashiti ni thibitisho kuwa usemi wa kimtaa, kipera katika mfumo mzima wa tashiti kwa mujibu wa Highe(*keshatajwa*) ni muhimu kwa kuwasilisha maudhui katika tamthilia *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*.